

Achtergrond

'Gelijk Gods vinger schrijft...'

Een deurtje open voor een christelijke geschiedschrijving

Ewald Mackay meent een soort schizofrenie tussen wetenschap en persoonlijk leven waar te nemen. Tussen wat je écht denkt en wat je daarvan in je wetenschap kwijt kunt, bestaat meer dan eens geen enkele eenheid. Voor hem persoonlijk heeft die scheuring betrekking op zijn geloofsovertuiging, die hij in de door hem beoefende maar voorts in vergaande mate gesecculariseerde discipline de geschiedenis nauwelijks kwijt kan. In zijn proefschrift 'Geschiedenis bij de bron' dat hij 24 april verdedigt hoopt hij die kloof te hebben overbrugd: God moet weer teruggehaald worden in de geschiedenis.

Armand Heijnen

Mackay voelt de bui al hangen: in de wereld van historici zal zijn exercitie de handen niet op elkaar krijgen. God inbrengen als bron voor de historische werkelijkheid en het christelijk geloof beschouwen als een wijze van kijken naar die werkelijkheid, is een stellingname die binnen de professionele kring van historici sedert de dagen van Groen van Prinsterer op weinig adhesie meer kan rekenen. Je kunt God toch moeilijk als verklaring opvoeren als je de holocaust wilt begrijpen?

Dat is dan ook één van de redenen waarom Mackay niet bij een historicus promoveert, maar aan de Utrechtse faculteit Godgeleerdheid. "Afgezien van het feit dat ik mijn promotoren al kende van een college dat ik ooit bij hen liep, leek het me te vroeg om nu al op een historicus de theoreticus F. Ankersmit bijvoorbeeld af te stappen met dit boek. Ik heb eerst wat oefenruimte nodig alvorens een bokspartij met historici aan te durven."

Op die bokspartij hoopt hij overigens wel een beetje: "Het ergste wat me zou kunnen overkomen is dat mijn boek volkomen genegeerd wordt. Ik ben niet bang voor de discussie. Ik besef heel goed dat mijn stelling weerstand zal oproepen omdat zij een inbreuk is op het bestaande paradigma: geschiedenis is mensengeschiedenis, waarin God geen rol speelt. Maar een zinvol gesprek, waarbij wordt ingegaan op de argumenten die ik in mijn boek geef, zal ik niet uit de weg gaan."

Sterker nog: behalve een dosis moed die voor het poneren van een dergelijke afwijkende visie onmiskenbaar nodig is, beschikt Mackay ook over provocerende gaven: "Het historisch debat zou vele malen interessanter worden als het weer ging over de zin en functie van de geschiedenis. Wat we nu veelal zien is 'academisme', een feitenjagerij die boeken oplevert over de vlashandel in de Levant tussen 1753 en 1756, boeken kortom die niemand

interesseren. De geschiedschrijving is te veel een schaar-en-lijmpot-gebeuren. De archeologische of schriftelijke restanten uit het verleden worden keurig op een rijtje gezet in de veronderstelling daarmee een objectief beeld van het verleden te geven. In die zin voel ik me méér verwant met gedreven socialistische geschiedschrijvers als Presser of Romein, dan met pakweg de eerste de beste Leidse liberale historicus wiens boeken als een koude wind om je heen waaien."

Narratio

Maar geen enkele serieuze historicus gelooft nog in die objectiviteit ook die Leidse niet. De subjectieve bril die de historicus draagt omdat hij een bepaald persoon is, een bepaald wereldbeeld heeft, of in een bepaalde tijd leeft, is toch een geaccepteerd gegeven. 'Geschiedenis is een discussie zonder end', zei de Utrechtse hoogleraar Pieter Geyl vele jaren geleden al.

"Precies", zegt Mackay. "Interpreteren is het belangrijkste wat de historicus doet. Maar dan moet je niet net doen alsof die geschiedschrijving objectief kan zijn; je moet juist de subjectieve elementen eruit lichten. Wat wil je met die geschiedenis. Je moet het verleden weliswaar in al zijn eigenaardigheid en uniciteit schetsen, maar het wordt toch pas écht interessant als je vervolgens kijkt naar welke existentiële functie dat verleden voor het heden heeft. Welke richtinggevers spelen daarbij een rol? Vind je bijvoorbeeld de historische werkelijkheid een louter menselijk proces, al dan niet met een intrinsieke zin? Of is de richtinggever, zoals in mijn geval: God bestaat én God is betrokken op de historische werkelijkheid?"

"Waar het om gaat is: welke richtinggever levert het meeste resultaat op? Om dat te ontdekken verdient mijn optie evenzeer aandacht als die van een niet-gelovige. De historicus mag zichzelf inbrengen als hij het verleden interpreteert. Mijn inbreng is, vanuit mijn christelijke achtergrond: God is betrokken op de geschiedenis. Ik zal niet claimen dat dit de beste visie is, maar het is op zijn minst, om met Ankersmit te spreken, een 'interessante narratio'.

Revolutie

Spreken over een 'richtinggever' is echter een zwaar theoretische bezigheid. De belangstelling waarin geschiedenisboeken zich de laatste jaren mogen verheugen heeft misschien juist te maken met het achterwege laten van die richtingenstrijd: het zijn vooral mooie en interessante verhalen. In die zin kan een mooi boek over de vlashandel in de Levant heel wat hogere ogen gooien dan de historische portretgalerij die Mackay in zijn proefschrift de revue laat passeren. Wetenschap in het algemeen, en geschiedenis in het bijzonder, mag toch ook gewoon 'leuk' zijn. Waarom die eeuwige zinvraag?

"Natuurlijk mag geschiedenis leuk zijn", vindt Mackay. "Belangstelling voor geschiedenis begint vaak met nieuwsgierigheid naar die exotische tijden, of naar: hoe heeft het zover kunnen komen? Bij mij persoonlijk speelde ook de esthetiek een rol, de belangstelling voor de schoonheid van historische resten. En het creatieve proces dat het schrijven van een geschiedenis óók is. Maar als nieuwsgierigheid en creativiteit bevredigd zijn, gaat het bij mij tóch verder. Ik hoop uit de geschiedenis een soort antwoord te kunnen destilleren op de vraag: hoe zit het met mijn plaats in dat grotere geheel?"

En zijn plaats is aangestuurd door Gods wil? De visie 'Gelijk Gods vinger schrijft' heeft in het verleden toch riskante interpretaties van het historisch gebeuren opgeleverd. 'En Gods adem heeft de Armada verstrooid...' daar zijn we toch weinig verder mee gekomen? Is die visie wel de beste richtinggever, zoals u betoogt?

"Maar d�t betoog ik ook niet. Ik ben er geen voorstander van om God als simpele verklaring op te voeren. Dus om te stellen: de functie van het vak geschiedenis is om een diagnose te stellen van het ziektebeeld Ruanda, en in die diagnose speelt God een behoorlijke rol, dus véél van wat zich in Ruanda afspeelt is toe te schrijven aan Gods wil. Ik geloof wel degelijk in een open historische werkelijkheid waarin de mens eigen bewegings-, beslissings- en handelingsruimte heeft. Ik ben dus evenmin voorstander van een deterministisch wereldbeeld, waarin Gods wil als het ware voorprogrammerend-bepalend is voor de menselijke lotgevallen. Maar ik ben ervan overtuigd dat God een rol speelt.

"Temeer omdat een dergelijke christelijke geschiedbeoefening altijd al een belangrijke rol gespeeld heeft in het Westen. Ik moet nu kennelijk iets verdedigen wat eeuwenlang gemeengoed is geweest. En ik moet het verdedigen vanwege de historische revolutie, die de geschiedbeoefening in de vorige eeuw tot een professionele discipline maakte. Terwijl de paradox wil dat die revolutie in sterke mate plaats heeft gehad dankzij de inbreng van juist het christelijk geloof. Ik durf te stellen dat het christelijk geloof en vooral de notie van finaliteit als randvoorwaarde voor de zin van de geschiedenis zelfs het auteursrecht heeft op die historische revolutie."

Het Goede

Dat het christendom een belangrijke cultuur-historische factor in het Westen is en dat kloosters en dominees een zeer belangrijke rol hebben gespeeld waar het vreugdevolle of ellendige menselijke lotgevallen betreft, zal niemand ontkennen. Maar dat God rechtstreeks een bovendien ook nog 'kenbare' rol speelt, is nooit overtuigend aangetoond. God en christendom zijn geen synoniemen.

Als u vindt dat behalve christendom ook God een rol in de geschiedenis speelt, moet u antwoord geven op de vraag: welke rol? En op de vraag: waar is er sprake van 'open' menselijk handelen en waar van Gods wil? Wat van de holocaust is toe te schrijven aan de mens, wat aan God?

"Goed en Kwaad spelen een rol in de geschiedenis; we kunnen de holocaust onmogelijk in neutrale termen vatten. Ik denk dat Gods hand vooral d��r te vinden is waar het Goede is, in een concentratiekamp bijvoorbeeld waar Ditrich Bonhoeffer zijn persoonlijk offer bracht om levens van anderen te redden. Dat wil niet zeggen dat God zonder meer samenvalt met het Goede in de geschiedenis. Een simpele verklaring als 'de holocaust is een straf van God' wat door sommige christenen óók wel beweerd is wijs ik echter zonder meer van de hand."

Maar nogmaals: waaruit Gods handelen in de geschiedenis bestaat, weten we niet niet in de laatste plaats omdat ook de gelovige Gods wil niet kent, en het proefschrift maakt dat evenmin concreet duidelijk. Zo'n in hoge mate speculatieve visie is toch voor elke serieuze historicus als verklaringsmodel onacceptabel?

"Ik geef toe: ik weet dat God een rol speelt, maar het aangeven van die rol is moeilijk. Bescheidenheid is dus geboden. Ik kan het weten, ik kan het niet weten of ik kan het verkeerd weten. Het lijkt me echter een grote uitdaging om nog eens een vervolg op mijn dissertatie te schrijven waarin ik die poging onderneem hoe moeilijk het ook is om onderzoek te combineren met een baan in het voortgezet onderwijs. Maar mijn proefschrift is niet bedoeld als boek waarin staat beschreven hoe Gods vinger schrijft, maar om een theoretisch fundament te leggen onder de visie dat het geoorloofd is om te spreken van een verhouding tussen christelijk geloof en historische werkelijkheid."

Alles is geoorloofd; de vraag is: levert het wat op? Dat weet de historicus na lezing van deze overigens doorwrochte dissertatie nog steeds niet. De bokspartij zal dus pas een aanvang nemen als dat tweede boek klaar is?

"Het kan zijn dat historici zeggen: 'Laat eerst maar eens zien'. Uiteindelijk is the proof of the pudding in the eating. Maar ik heb dit proefschrift geschreven niet als escape om het verschijnen van dat tweede, noem het maar concreet-historische boek op te schorten, maar omdat ik meende dat dit theoretisch fundament nodig is om die stap naar een christelijke geschiedschrijving te mogen zetten."

redactie@ublad.uu.nl